

Elementi dokumentacijske strategije u vrednovanju i akvizicijskoj politici arhiva u Republici Hrvatskoj

Lužar, Andreja

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:450745>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-09-28**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
Ak. god. 2019./2020.

Andreja Lužar

**Elementi dokumentacijske strategije u vrednovanju i
akvizicijskoj politici arhiva u Republici Hrvatskoj**

Završni rad

Mentor: dr. sc. Hrvoje Stančić, red. prof.
Neposredni voditelj: dr. sc. Jozo Ivanović, viši arhivist

Zagreb, rujan 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Dokumentacijska strategija.....	2
2.1. Povijest nastanka	3
2.2. Metodologija dokumentacijske strategije.....	4
2.3. Primjena i rezultati	9
3. Vrednovanje u Hrvatskoj	11
3.1. Akvizicijska politika	12
3.2. Praksa vrednovanja	14
3.2.1. Sudionici u postupku vrednovanja.....	15
3.2.2. Kategorizacija stvaratelja.....	16
3.2.3. Vrednovanje zapisa.....	17
4. Elementi dokumentacijske strategije u praksi Hrvatske	20
5. Zaključak.....	21
6. Literatura.....	22
Sažetak	24
Summary.....	25

1. Uvod

Srednji vijek nije pogodovao stvaranju i čuvanju dokumentacije koja je u to vrijeme nastajala. Pismenost je bila vrlo mala, a materijal vrlo skup. Dokumenti su se stvarali samo kako bi se očuvala i zaštitila prava i interesi pojedinaca te su se čuvali na mjestima koja su se smatrala najsigurnijima, to jest u samostanima, biskupijama i gradskim upravama. S pojavom jeftinijeg medija za pisanje i prvog tiskarskog stroja povećala se količina pisanog teksta, a s njome i količina dokumentacije koja nastaje obavljanjem određenog posla. Vladari počinju u većoj mjeri koristiti dokumentaciju u upravljanju institucijama, materijal za pisanje postaje jeftiniji i dostupniji, ali se stara dokumentacija, koja više nije potrebna za ono radi čega je nastala, ne čuva, već uglavnom prepušta slučaju ili baca. Tijekom nadolazećih stoljeća porasla je svijest pojedinaca o vrijednosti starih zapisa te se oni počinju čuvati, a s vremenom su se pojavili pojedinci koji su razvili koncepte povijesnog arhiva te samog vrednovanja gradiva. Arhivska djelatnost tijekom povijesti je upoznala mnogo teorija vrednovanja, akvizicijske politike te same politike upravljanja arhivskim gradivom. Kako je prolazilo vrijeme, stvaralo se sve više gradiva, arhivi su se proširivali, ali su se već tada pojavili problemi čuvanja gradiva koji su danas itekako vidljivi. Pojavom suvremenih tehnologija količina dokumentacije koja nastaje kao rezultat obavljanja poslova drastično je porasla.

Danas se zapisi stvaraju neprestano i bez tehničkih zapreka. Zapisi se više ne stvaraju samo na papiru, već i na mnogobrojnim različitim elektroničkim uređajima. Iako suvremeni elektronički uređaji zauzimaju puno manje mjesta nego papirnata dokumentacija, nije moguće sačuvati svaki dio elektroničke dokumentacije. Zapise stvaraju svi, od poslovnih ljudi kao dokaz obavljanja neke djelatnosti do običnih ljudi. Naglo povećanje količine zapisa koja se proizvodi popratio je nedostatak prostora za pohranjivanje tih zapisa. Nedostatak prostora za pohranu potaknuo je arhiviste da osmisle načine na koje će se riješiti viška zapisa te definiraju kriterije prema kojima će se određeni zapisi smatrati „viškom“. To je dovelo do brojnih teorija vrednovanja koje su tijekom povijesti bile raznovrsne, ali sve su imale jednak zaključak: ne može se čuvati cjelokupno gradivo, na ovaj ili onaj način treba odabrati gradivo s određenom vrijednošću i njega sačuvati za buduće generacije.

2. Dokumentacijska strategija

Pojam „dokumentacijske strategije“ prvi je put upotrijebljen 1983. godine u razgovoru između Helen Slotkin (kasnije Samuels) i Larryja Hackmana kad je stvorena i prva radna definicija dokumentacijske strategije.¹ Ideja dokumentacijske strategije prvi je put predstavljena 1984. godine za vrijeme zasjedanja Američkog arhivističkog društva (engl. Society of American Archivists, SAA) u Washingtonu², a prvi put ju je 1986. godine³ opisala i definirala Helen Samuels u članku *Who Controls the Past*. Američko arhivističko društvo u svom je glosaru iz 1992. godine definiralo dokumentacijsku strategiju kao

„kontinuiran, analitički, kooperativni pristup koji su stvorili, poduprli i proveli stvaratelji, administratori (uključujući arhiviste) i korisnici kako bi osigurali arhivsko čuvanje odgovarajuće dokumentacije u nekom području ljudskog djelovanja primjenom arhivskih tehnika, stvaranjem institucionalnih arhiva i razrađene akvizicijske politike te razvoj dostatnih resursa. Ključni elementi ovog pristupa su analiza područja koje se dokumentira, razumijevanje prisutnih dokumentarnih problema te formulacija plana koji osigurava odgovarajuću dokumentaciju predmeta dokumentiranja, aktivnosti ili zemljopisnog područja“.⁴

Trenutno aktivan *Rječnik arhivske terminologije* temelji se na literaturi arhivista Sjedinjenih Američkih Država i Kanade, a definira dokumentacijsku strategiju kao „metodologiju koja usmjerava odabir i osigurava čuvanje odgovarajućih informacija o određenom zemljopisnom području, zajednici, temi, procesu ili događaju koji su se proširili kroz čitavo društvo“.⁵ Usporedbom ove dvije definicije vidi se kako je aktualna definicija maksimalno sažeta verzija prve definicije. Obje definicije kao ključne pojmove izdvajaju odabir i čuvanje te dokumentiranje zemljopisnog područja, aktivnosti i teme. Prva definicija naglašava proces analize, dok ju druga možda podrazumijeva, ali ju ne definira.

¹ Larry Hackman, „The Origins of Documentation Strategies in Context: Recollections and Reflections,“ *The American Archivist* 72, No. 2 (2009): 450. Dostupno na: <https://doi.org/10.17723/aarc.72.2.g401052h82h12pm3> (5.2.2020.)

² Isto, str. 447.

³ Helen Willa Samuels, „Who Controls the Past,“ *The American Archivist* 49, No. 2 (1986): 125. Dostupno na: <https://doi.org/10.17723/aarc.49.2.t76m2130txw40746> (18.6.2020.)

⁴ Cox, Richard J. „The Documentation Strategy and Archival Appraisal Principles: A Different Perspective“ *Archivaria* 38 (1994): 12. Dostupno na: <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/12021> (5.2.2020.)

⁵ Američko arhivističko društvo. „Rječnik arhivske terminologije“. Dostupno na: <https://dictionary.archivists.org/entry/documentation-strategy.html> (20.6.2020.)

Iako su se od dokumentacijske strategije očekivali veliki rezultati, tijekom 1980-ih i 1990-ih godina provedeno je nekoliko analiza slučaja čiji su rezultati bili „razočaravajući“, a do 1999. godine većina je arhivista smatrala dokumentacijsku strategiju „nepraktičnom“. Kao rezultat toga, važnost i primjerenost dokumentacijske strategije u digitalnom okruženju nije bila procijenjena.⁶

2.1. Povijest nastanka

Dokumentacijska strategija nastala je kao rezultat suradnje nekoliko američkih arhivista, ali najveći doprinos cijeloj ideji dali su Helen Samuels i Larry Hackman. Larry Hackman je u to vrijeme bio predsjednik Komisije za programe nacionalnih povijesnih izdanja i zapisa (engl. National Historical Publications and Records Commission, NHPRC), što je dovelo do njegovog angažmana i savjetovanja s različitim arhivima, različitim ustanovama i samim Državnim savjetodavnim odborom za povijesne zapise (engl. State Historical Records Advisory Board).⁷ Hackman se zajedno s Lindom Henry i Vicki Walch pojavio pred Vijećem američkog arhivističkog društva koje im je pružilo djelomičnu financijsku potporu za početak planiranja projekta koji je bio zamišljen kako bi se popravile prakse arhivista te je Vijeće imenovalo radnu skupinu u kojoj se nalazila i Helen Samuels kako bi razvili plan djelovanja radne skupine za provedbu projekta i plan za pronalaženje vanjskih izvora financiranja projekta.⁸

Helen Samuels oblikovala je ideju dokumentacijske strategije dok je radila s Larryjem Hackmanom, kad su se odlično slagali jer su im ideje bile vrlo slične. Hackman je sa Samuels podijelio svoje ideje za nacionalni projekt analize dokumentacije, koje su se velikim dijelom poklapale s onim što je Samuels htjela postići dokumentacijskom strategijom. Cilj dokumentacijskih strategija u to vrijeme bio je staviti naglasak na probleme s prikupljanjem i čuvanjem dokumentacije.⁹

⁶ Doris. J. Malkmus, “Documentation Strategy: Mastodon or Retro-Success?”. *The American Archivist* 71, No. 2 (2008): 384. Dostupno na: <https://doi.org/10.17723/aarc.71.2.v63t471576057107> (20.6.2020.)

⁷ Hackman, „The Origins of Documentation Strategies in Context,“ str. 440.

⁸ Isto, str. 444-445.

⁹ Isto, str. 450.

2.2. Metodologija dokumentacijske strategije

Samuels definira dokumentacijsku strategiju kao treći stupanj strategije prikupljanja gradiva (nakon politike prikupljanja za pojedine institucije i projekata prikupljanja) čiji je cilj „odgovoriti na izazove moderne dokumentacije“.¹⁰ Dokumentacijsku strategiju stvorila je kao plan kojim bi se osigurala dokumentacija određenog tekućeg predmeta, aktivnosti ili zemljopisnog područja. Kao primjere tema o kojima bi se prikupljala dokumentacija navodi djelovanje vlade savezne države New York, sindikata Sjedinjenih Američkih Država ili utjecaj tehnologije na okoliš. Prema ovim primjerima se vidi da je područje djelatnosti dokumentacijske strategije vrlo široko i sveobuhvatno te da bi se dokumentacijska strategija mogla implementirati u gotovo sva područja ljudske djelatnosti.¹¹

Strategija je osmišljena i implementirana kao suradnja stvaratelja zapisa, arhivista i administratora te samih (budućih) korisnika. Uz pomoć zajedničkih napora više institucija, ali i suradnje tih institucija s pojedincima, dokumentacijska strategija stvorena je kako bi utjecala na sam proces stvaranja zapisa i čuvanje dijela tih zapisa u arhivima.¹² Dokumentacijsku strategiju odlikuje činjenica da je “kontinuirana aktivnost koja pruža mogućnost interveniranja u proces stvaranja zapisa te mogućnost da se osigura stvaranje i čuvanje potrebnih informacija.”¹³ Samuels u okviru dokumentacijske strategije postavlja nekoliko pitanja koja smatra zahtjevnima jer je teško odgovoriti na njih u okviru različitih teorija vrednovanja, ali koja su usmjerila razvoj strategije na primjeru već postojećih modela i njihovih problema. Tko, gdje i po kojim kriterijima bira predmete koji se dokumentiraju?¹⁴ Kako bi odgovorila na ta pitanja, Samuels dijeli aktivnosti od kojih se sastoji dokumentacijska strategija u četiri grupe, to jest koraka:

1. odabir i definiranje predmeta dokumentiranja (engl. choosing and defining the topic to be documented),
2. odabir savjetnika i uspostavljanje mjesta strategije (engl. selecting the advisors and establishing the site for the strategy),
3. strukturiranje istraživanja i vrednovanje dokumentacije i njenog oblika (engl. structuring the inquiry and examining the form and substance of the available documentation) te

¹⁰ Samuels, „Who Controls the Past,“ str. 114.

¹¹ Isto, str. 114.

¹² Isto, str. 115.

¹³ Isto, str. 122.

¹⁴ Isto, str. 115.

4. odabir i smještanje, tj. spremanje dokumentacije (engl. selecting and placing the documentation).¹⁵

Pri odabiru i definiranju predmeta dokumentiranja važno je naglasiti da arhivistika nema univerzalno dogovoreni sustav oznaka za predmete niti klasifikacijske sustave, kao što su na primjer univerzalni klasifikacijski sustavi u knjižnicama, pa su arhivisti dužni eksperimentirati i isprobavati različite pristupe definiranju specifičnih dokumentacijskih strategija. Samuels navodi dva izbora: tematski i zemljopisni. Bez obzira na koncept, bitno je da su konkretno određeni te da su njihove zemljopisne i kronološke granice jasno određene. Same zbirke nisu cilj dokumentacijske strategije. Dokumentacijska strategija uz pomoć različitih analiza (predmetne, zemljopisne ili funkcionalne) omogućuje arhivistima da dokumentaciju zadrže u odgovarajućoj okolini. Ono što pogoduje dokumentacijskoj strategiji je činjenica da se može razvijati na podacima unutar arhivskih zbirki, tj. podacima o ustanovi i predmetima te aktivnostima tih ustanova. Tijekom vremena će provođenje dokumentacijske strategije pomoći arhivistima da nauče kako efikasnije odabrati i definirati teme te kako spojiti tematski i zemljopisni pristup. Arhivistima trenutno teškoću zadaje činjenica da se od njih traži da predvide što će se u budućnosti tražiti od dokumentacije koju obrađuju te kako će joj se pristupati, dok je zapravo jedino moguće kao temelj odabiru uzeti trenutno razumijevanje te dokumentacije.¹⁶

Nakon odabiranja predmeta, potrebno je utvrditi bazu za provođenje projekata te pronaći ljude koji će voditi projekt. Odabrani ljudi tvorit će savjetodavno tijelo koje će biti zaduženo za razvoj, usmjeravanje i nadzor dokumentacijske strategije te će predstavljati stvaratelje i korisnike gradiva, odnosno zastupati njihove interese.¹⁷ U prošlosti arhivisti nisu koristili računalne mreže, sve do pojave strojno čitljivog AMC formata (engl. Archival and Manuscripts Control) koji je pomogao arhivistima kako bi lakše opisivali gradivo, upravljali njime i dijelili informacije o njemu dok u isto vrijeme podržava doprinos informacija mrežama. Korištenje AMC formata dovelo je do brzog stvaranja repozitorija arhivskog gradiva i rukopisa, što je dovelo do promjena u radu arhivske struke te stvaranje baza za suradnje između različitih arhivista i/ili institucija. Tako je, naprimjer, Komisija za programe nacionalnih povijesnih izdanja i zapisa financirala projekt unošenja zapisa iz arhiva sedam saveznih država u RILIN bazu podataka te dijeljenja informacija o vrednovanju. Američki

¹⁵ Isto, str. 116.

¹⁶ Isto, str. 117.

¹⁷ Isto, str. 117.

arhivisti pokazali su kako je moguće „prilagoditi se upotrebi [računalnih] mreža kako bi podržali i koordinirali svoje aktivnosti“.¹⁸ Samuels upozorava da odabrana mjesta za provođenje dokumentacijske strategije moraju osigurati resurse za održavanje provedbe projekta, potrebne stručnjake i dugoročnu predanost provoditelja projekta aktivnosti koju provode.¹⁹ Kao prikladna mjesta navodi državne ili gradske arhive u kojima bi se provodile zemljopisne dokumentacijske strategije te povijesne centre i specijalizirane repozitorije za strategije vezane uz predmet vrednovanja. Moguće je provesti te aktivnosti i izvan arhiva, s obzirom da dokumentacijska strategija zapravo ne zahtijeva da se dokumentacija koja se ispituje i čije se čuvanje i zadržavanje planira nalazi na jednoj zajedničkoj lokaciji.²⁰ Još jedan dobar primjer djelatnosti Komisije za programe nacionalnih povijesnih izdanja i zapisa jest istraživanje koje je provedeno kako bi savezne države procijenile učinkovitost svojih programa upravljanja arhivskim gradivom na razini države i lokalne uprave, ostalih aktivnosti svojih arhiva te kooperativnih programa. Naglasak su stavili na učinkovitost, dok su manje pažnje pridodali kvaliteti zbirki i svojoj sposobnosti da proizvedu zapise koji bi vjerno prikazali povijest svake države. Ta je analiza dovela do nekoliko pitanja: jesu li zbirke u državnim arhivima reprezentativne za tu državu, koja područja su zanemarena, postoje li zapreke koje ne dopuštaju zaštitu zanemarenih materijala te jesu li potrebni novi zakoni ili repozitoriji te specifična strategija kako bi se popravila situacija sa zanemarenim materijalom. Samuels zaključuje da dokumentacijske strategije na razini države ne mogu funkcionirati bez savjetnika i jasno definiranih granica aktivnosti te će u većini slučajeva biti provedene kroz serije projekata fokusiranih na određenu temu i/ili područje. Još jedan problem na koji nailazi je koordinacija strategija diljem kako pojedine savezne države tako i cijelih Sjedinjenih Američkih Država, s obzirom da se cjelina Sjedinjenih Američkih Država sastoji od brojnih saveznih država koje imaju svaka svoje akvizicijske politike i načine provođenja procesa vrednovanja koje bi dokumentacijska strategija trebala na neki način unificirati.²¹ Dokumentacijska strategija pomoći će olakšati proces odabiranja pravog materijala kako arhivi više ne bi bili viđeni kao „beskrajna skladišta“, već prostori u kojima se smještaju zbirke koje imaju određenu vrijednosti te se njima upravlja.²²

Treći korak u implementaciji dokumentacijske strategije je strukturiranje istraživanja dokumentacije te procjena dostupne i potrebne dokumentacije. Iako dokumentacijske

¹⁸ Isto, str. 118.

¹⁹ Isto, str. 118.

²⁰ Isto, str. 118-119.

²¹ Isto, str. 119.

²² Isto, str. 120.

strategije na prvi pogled imaju mnogo sličnosti s tradicionalnim prikupljanjem i obrađivanjem dokumentacije, umjesto pregledom dostupnog materijala dokumentacijska strategija započinje proučavanjem teme te informacija koje su potrebne za njeno dokumentiranje s naglaskom na informacije koje još nisu stvorene, a potrebne su za vjerno prikazivanje teme. S obzirom da je dokumentacijska strategija osmišljena sa svrhom stvaranja analitičkog procesa kojim bi se osiguralo prikupljanje vjerodostojnih i korisnih informacija, kako bi se taj proces i uspostavio, potrebno je razjasniti ciljeve i pitanja koja će biti dokumentirana, čemu pomaže povijesno istraživanje koje se provodi na početku istraživanja. Neka od pitanja koja treba razjasniti su koliko institucija i događaja treba dokumentirati, gdje se povlači crta i što ostaje nedokumentirano. Samuels jasno naglašava da arhivistima dokumentacijska strategija treba pomoći kako bi odabrali što će se dokumentirati te koje će posljedice donijeti odabir baš tih područja i predmeta, a drugih ne. Ona tvrdi da „dokumentacijske strategije moraju biti oblikovane u skladu s arhivskim obvezama određene institucije“. Dokumentacijska strategija ovdje nailazi na problem tijekom prikupljanja i obrade dokumentacije iz više institucija jer bi u isto vrijeme trebala poštovati arhivske zahtjeve pojedinih institucija koje analizira, a postoji vjerojatnost da svaka ustanova ima drugačije zahtjeve.²³ Nadalje, kako bi se dokumentirala „cijela slika“, potrebno je obraditi zapise svih oblika, bio to papirnati, vizualni ili multimedijalni, iz različitih institucija i s različitih mjesta te u njima pronaći potrebne informacije. Neće svi zapisi biti potrebni za vjerodostojno dokumentiranje, ali vrlo je važno da se uključe zapisi u svim dostupnim oblicima.²⁴ Da bi riješila problem različitih oblika u kojima dolaze informacije, Samuels preporuča računalne baze podataka koje bi bile povezane između različitih institucija i stručnjaka (naprimjer knjižničara i kustosa) kako bi pomogle koordiniranom donošenju odluka. Također smatra da bi „trenutne studije deskriptivnih praksi, uključujući normativne kontrole i funkcionalne analize, mogle pružiti zajednički jezik“ i to takav koji bi pomogao koordinirati aktivnosti dokumentacijske strategije.²⁵ Kako bi dokumentacija bila uspješno istražena, dokumentacijska strategija zahtijeva dvije razine analize: „analizu povijesti i opsega predmeta vrednovanja kako bi se mogla definirati svrha strategije i pitanja koji se dokumentiraju“ i „analizu dostupnih izvora informacija kako bi se prikupili prikladni zapisi“ za dokumentiranje svakog predmeta vrednovanja.²⁶ Kao dobar način potpore dokumentacijskoj strategiji Samuels predlaže vodiče za vrednovanje za koje kao primjer daje

²³ Isto, str. 120.

²⁴ Isto, str. 121.

²⁵ Isto, str. 121.

²⁶ Isto, str. 122.

Appraising the Records of Modern Science and Technology: A Guide u kojem su autori analizirali različite elemente djelatnosti u okviru znanosti i tehnologije te prema tome određivali koji tip dokumentacije treba nastati, koju je potrebno sačuvati te postoji li mogućnost za buduću upotrebu te dokumentacije. Samuels smatra da bi takvi vodiči trebali biti napravljeni i za druge djelatnosti i druga područja, npr. bankarstvo, sudsku administraciju ili sindikate.²⁷

Zadnji korak u implementaciji dokumentacijske strategije je odabir i smještanje, tj. spremanje dokumentacije. Odabir dokumentacije određen je istraživanjem i planiranjem tima koji provodi dokumentacijsku strategiju te je usklađen s dostupnim zapisima i repozitorijima za spremanje tih zapisa. Ciljevi prikupljanja nisu striktni, već se izmjenjuju s obzirom na ciljeve koji su postavljeni tijekom inicijalnog proučavanja dostupne dokumentacije te dostupnosti te dokumentacije i prostora za skladištenje. Samuels definira jedan od najvećih problema s kojim će se suočiti stručnjaci tijekom planiranja, a to je gdje smjestiti skupljenu dokumentaciju da bi ondje bila sigurna i da bi joj se osigurala odgovarajuća skrb.²⁸ Kako bi riješila taj problem, Samuels preporučuje da se zbirke određenog područja zbrinu u repozitorijima specijaliziranim upravo za ta područja, dok bi državni arhivi i povijesna društva bila zadužena za zbirke koje imaju veze sa zemljopisnim područjem za koje su oni nadležni.²⁹

Dokumentacijska strategiju ne bi trebala biti nešto novo i posve drugačije, već bi se trebala temeljiti na načinima na koje se institucija brine za svoje zapise te njihovoj odgovornosti prema arhivima i gradivu. S obzirom da je za provođenje dokumentacijske strategije izrazito važna analiza institucija, rezultati tih analiza korisni su u budućim analizama i samom provođenju dokumentacijske strategije u drugim institucijama. Samuels zaključuje da dokumentacijske strategije nisu smišljene kako bi stvarale zbirke niti prisiljavale institucije da na sebe preuzmu više odgovornosti nego što ju imaju. Prava svrha dokumentacijske strategije je analizirati i unaprijediti koordinaciju aktivnosti među više zasebnih arhiva. Dokumentacijska strategija je ta čije će eksperimentiranje dovesti do rezultata koji će zatim poticati buduće napore u rješavanju problema i stvaranju dokumentacijskih planova. Provođenje dokumentacijske strategije preporučeno je bilo kojoj ustanovi te bilo koji arhivist može odabrati predmet dokumentiranja i okupiti ekipu koja će provesti aktivnosti dokumentacijske strategije. Repozitoriji će analizirati zapise te primiti

²⁷ Isto, str. 122.

²⁸ Isto, str. 122.

²⁹ Isto, str. 123.

odabrane zapise za skladištenje ako ti zapisi imaju veze s gradivom koje je u njima spremljeno. Samuels preporučuje da se na budućim sastancima arhivske zajednice izvještava o napretku strategija te privlači druge arhiviste na suradnju.³⁰ Iako arhivisti svoje zbirke smatraju samodostatnima i neovisnima o drugim zbirkama, samo međusobna suradnja više arhiva, automatizirane računalne mreže i standardizirani deskriptivni metapodaci mogu povezati različite institucije te dovesti do komunikacije i koordinacije aktivnosti među više različitih arhiva.³¹

2.3. Primjena i rezultati

Kao primjer uspješne primjene dokumentacijske strategije Samuels predlaže program Američkog instituta za fiziku (engl. American Institute of Physics, AIP) čiji je cilj bio „prikupiti i očuvati zapise moderne fizike i potaknuti upotrebu tih zapisa“.³² Program se proveo pod nadzorom fizičara, povjesničara i arhivista, a u radu programa je pomagalo i osoblje čiji je zadatak bio pronaći i smjestiti zbirke radova pojedinačnih znanstvenika, procijeniti dostupnu dokumentaciju vezanu uz modernu fiziku te stvarati nove dokumente kako bi nadopunili povijesne zapise gdje je to bilo potrebno. Strategija je provedena kao niz manjih projekata od kojih je svaki kao cilj imao dokumentirati određenu granu fizike. Povjesničari su vodili potragu za povijesnim izvorima te provodili intervjue (kao usmeni izvor) te njima nadopunjavali dokumentaciju. Američki institut za fiziku analizirao je sustav upravljanja zapisima u četiri laboratorija Ministarstva energetike Sjedinjenih Američkih Država, uz pomoć otkrića poboljšao načine na koje se vodi dokumentacija u spomenutim laboratorijima te povećao razumijevanje Instituta o dokumentaciji koja nastaje u modernim laboratorijima.³³

Godine 1986. započeo je projekt dokumentiranja djelatnosti zapadnog New Yorka koji je trajao do 1988. godine, a analizu slučaja o projektu napravio je Richard Cox. On je zaključio da cilj koji je bio dokumentiranje svih ljudskih aktivnosti na zapadu New Yorka nije ispunjen zbog nerealnih očekivanja da će nova, netestirana dokumentacijska strategija uspjeti u projektu čiji je djelokrug prešao njene granice. S druge strane, projekt je poboljšao međusobnu komunikaciju i suradnju zajednica koje su sudjelovale u provođenju strategije.³⁴

³⁰ Isto, str. 123.

³¹ Isto, str. 123-124.

³² Isto, str. 116.

³³ Isto, str. 116.

³⁴ Malkmus, "Documentation Strategy: Mastodon or Retro-Success?," str. 388.

Ovaj projekt nastao je kao prvi pokušaj primjene dokumentacijske strategije koja je razvijena u centru Američkog instituta za fiziku kako bi se primijenila na dokumentiranje određenog zemljopisnog položaja. Veći dio trajanja projekta otpao je na skupljanje stručnjaka i kategoriziranje zapisa u više repozitorija. Projekt nije puno napredovao, dokumentacijski plan nije razvijen te zbog toga projekt regionalne dokumentacijske strategije nije proveden. Jedini uspjeh koji je postignut bila je poboljšana komunikacija među članovima regionalne povijesne zajednice.³⁵

Timothy Ericson napravio je analizu slučaja o projektu dokumentiranja Milwaukeeja od 1989. do 1991. godine u kojem su testirali ostvarivost pristupa dokumentacijske strategije u urbanim sredinama.³⁶ Cilj dokumentacijske strategije bio je uskladiti akvizicijsku politiku u području grada. Repozitoriji koji su sudjelovali pristali su na promjene u svom načinu rada te su izradili kataloge svojih zapisa kako bi ih stručnjaci u svojim poljima, koji su pozvani tijekom druge godine provođenja strategije, mogli procijeniti te prema njima stvoriti dokumentacijski plan. Ciljevi nisu ispunjeni, a repozitoriji su odbili prihvatiti jednu opću akvizicijsku politiku za cijelo područje grada.³⁷ Razočaran pristupom tadašnjih arhivista vrednovanju i nemogućnošću provedbe dokumentacijske strategije nad zbirkama koje su nastale takvim procesom, Ericson je izjavio da je intelektualna kontrola nad zbirkama u nekoliko sudjelujućih repozitorija ta koja je onemogućila učinkovitu analizu. Repozitoriji nisu bili dovoljno susretljivi da bi prilagodili svoje akvizicijske politike u korist dokumentacijske strategije. Dokumentacijsku strategiju prozvao je nepraktičnom za to područje.³⁸ Ipak projekt nije prošao bez rezultata. Tri tisuće zapisa dodano je u nacionalnu bazu podataka Računalnog knjižničnog središta (engl. Online Computer Library Center, OCLC).³⁹

³⁵ Isto, str. 393.

³⁶ Isto, str. 388.

³⁷ Isto, str. 393.

³⁸ Isto, str. 388.

³⁹ Isto, str. 393.

3. Vrednovanje u Hrvatskoj

Ogromne količine dokumentacije koje stvara suvremena administracija dovode arhivsku djelatnost do točke gdje se pita gdje i kako smjestiti tu dokumentaciju te koji dio te dokumentacije ima trajnu vrijednost. Današnji arhivi niti imaju prostora, niti resursa za čuvanje cjelokupne dokumentacije koja nastaje. S razvojem suvremenih tehnologija te čuvanjem arhivskog gradiva na različitim nosačima smanjila se količina konvencionalnog gradiva koje završava u arhivima, ali je pred arhiviste stavljen težak zadatak odabrati ne samo gradivo koje će se čuvati, već odlučiti i o nosaču na koje je gradivo pohranjeno ili će biti pohranjeno. Postupak vrednovanja odabiranja gradiva vrlo je subjektivan jer uključuje djelatnikovo gledište na događaje i društvene procese.⁴⁰

Važnost dokumentarnog i arhivskog gradiva u Hrvatskoj prepoznata je i na razini države te su tako doneseni zakoni i pravilnici koji propisuju pravila o načinu obavljanja arhivske djelatnosti. Tako *Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva* definira vrednovanje kao „postupak kojim se procjenjuje vrijednost zapisa i utvrđuje rok do kojega će se čuvati određena vrsta gradiva ili jedinice gradiva, te se određuje postupak sa svakom vrstom odnosno jedinicom gradiva po isteku roka čuvanja“⁴¹. S druge strane, *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima* pristupa vrednovanju na sličan način te ga malo drukčijim riječima definira kao „postupak kojim se utvrđuju rokovi čuvanja dokumentarnoga gradiva te odabire koje dokumentarno gradivo ima svojstvo arhivskoga gradiva“⁴². Zajedničko ovim propisima jest određivanje rokova čuvanja gradiva. Određeno gradivo koje je reprezentativno za društvo ili poslovanje potrebno je čuvati trajno, a ono koje može poslužiti kao potpora drugom poslovanju čuva se na određeni rok. Orijehtacijski popisi s rokovima čuvanja propisuju se *Pravilnikom o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva* koji donosi Ministarstvo kulture.

Pregledom dostupne literature o razvitku arhivske djelatnosti u Hrvatskoj kroz povijest Rastić je zaključio da do početka devetnaestoga stoljeća nisu postojali pisani pravilnici niti zakoni koji bi regulirali izlučivanje gradiva niti tko ga obavlja. Sačuvano gradivo iz tog razdoblja ne mora nužno biti i najvrjednije gradivo koje je u tom razdoblju nastalo, već i rezultat prirodnih nepogoda (požari, ratovi, krađe...) koje su utjecale na

⁴⁰ Josip Kolanović, „Vrednovanje arhivskoga gradiva u teoriji i praksi“, *Arhivski vjesnik* 38 (1995): 8-9. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/65432> (12.3.2020.)

⁴¹ Ministarstvo kulture. „Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva“. *Narodne novine* 90/2002 (2002), čl. 2.

⁴² Hrvatski sabor. „Zakon o arhivskom gradivu i arhivima“. *Narodne novine* 61/2018 (2018), čl. 3.

necjelovitost zbirki. Gradivo koje je ostalo sačuvano su dokumenti o pravu na posjed, dokumenti o identitetu, statuti i slični dokumenti koji su činili pravni temelj za nastanak i realizaciju prava te dokumenti od političkog i gospodarskog značaja.⁴³ Sredinom 19. stoljeća u pismohranama je nedostajalo prostora za odlaganje spisa, te se višak gradiva rješavao „škartiranjem“ spisa koji nisu bili potrebni za obavljanje poslova.⁴⁴ S vremenom su izdavani različiti propisi koji su služili za regulaciju arhivske djelatnosti, a danas ih postoji nekoliko od kojih su za vrednovanje najvažniji *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima* (NN 61/18) i *Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva* (NN 90/02).

3.1. Akvizicijska politika

O akvizicijskoj politici u Hrvatskoj arhivisti raspravljaju isključivo na teorijskoj razini, a Babić tvrdi da je arhivska djelatnost u Hrvatskoj „daleko od pokušaja izrade ikakvih metodoloških, postupovnih i praktičnih uputa (za preuzimanje gradiva u arhive) na bilo kojoj službenoj ili stručnoj razini“.⁴⁵ Usporedivši arhivske ustanove podjednakih kapaciteta, zaključila je da su akvizicijska praksa i procedure preuzimanja u njima neujednačene, to jest da zapravo niti ne postoje.⁴⁶ I radovi na ovu temu zaključuju da, osim povremenih specijaliziranih projekata, ne postoji sustavno promišljena akvizicijska politika na području Republike Hrvatske.⁴⁷ S vremena na vrijeme osmisle se projekti koji su fokusirani na određene tipove stvaratelja gradiva ili dokumentacijske cjeline pa je tako većina javnih arhiva planirala realizirati projekte prikupljanja podataka, odnosno popisa javnog gradiva ponajviše ugašenih stvaratelja, to jest prethodnih država u kojima se nalazila današnja Hrvatska do 1990. godine. Plan nije u cijelosti proveden zbog kratkog roka, kroničnog nedostatka prostora za pohranu svog gradiva i osoblja za obradu gradiva te zato što svi uvjeti preuzimanja gradiva u arhive propisani *Pravilnikom o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva* nisu zadovoljeni.⁴⁸ Niti drugi projekti nisu zapravo doveli do toga da se izradi sustavna akvizicijska politika u odnosu na gradivo kojim su se bavili, već su se koncentrirali na utvrđivanje podataka o promatranom gradivu ondje gdje se gradivo nalazilo,

⁴³ Marijan Rastić, „Razvitak temeljnih načela izlučivanja u Hrvatskoj,“ *Arhivski vjesnik* 38. (1995): 28.

Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/65433> (12.3.2020.)

⁴⁴ Isto, str. 30.

⁴⁵ Silvija Babić, „Akvizicijska politika – postoji li u hrvatskoj arhivskoj službi?“ *Arhivski vjesnik*. 61 (2018): 62-63. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/216935> (15.3.2020.)

⁴⁶ Isto, str. 55.

⁴⁷ Isto, str. 53.

⁴⁸ Isto, str. 53-54.

„na terenu“.⁴⁹ Babić je analizirala izvješća koja su podnijeli državni arhivi u razdoblju od pet godina (2013.-2017.) te uočila neslaganje „metoda, prioriteta, razloga, vremenskih odrednica preuzimanja, (...) pažnje kojom se postupku preuzimanju pristupa, pridržavanja propisanih zakonskih i podzakonskih odredbi koje taj postupak reguliraju, važnosti koje se preuzimanju pridaje, (...) znatnih odstupanja u količinama godišnje preuzetoga gradiva (te) koje (...) najmanje ovise u raspoloživim prostornim kapacitetima pojedinih arhiva“.⁵⁰ Druga stvar koju je uočila je da postoje skupovi podataka koje arhivi smatraju relevantnima prilikom preuzimanja gradiva, to jest njima prikazuju akvizicije: „pravna osnova preuzimanja (zakonska obveza, darovanje, otkup, pohrana), tip stvaratelja (privatni ili javni), pojedinačna količina preuzetoga gradiva po predavatelju, ukupna količina godišnje preuzetoga gradiva te formalni broj postupaka preuzimanja“.⁵¹

Analizom izvješća Babić je došla do zaključka da državni arhivi daju prednost podacima o pravnoj osnovi i ukupnoj količini preuzetoga gradiva, što smatra „posljedicama činjenice kroničnog višedesetljetnog nedostatka prostora gotovo u svim državnim arhivima, jednako kao i kontinuiranog pritiska za racionalizacijom proračunskog planiranja prostornih, financijskih i kadrovskih resursa“.⁵² Tako arhivi smatraju da će im trajno zbrinjavanje javnog arhivskog gradiva i podaci o ukupnoj količini preuzetoga gradiva pomoći u dobivanju dozvole za povećanjem kapaciteta, prostornih, financijskih i drugih.⁵³ Što se tiče privatnog arhivskog gradiva, uspostavljen je selektivni režim zaštite, preuzima se gradivo samo onih privatnih stvaratelja čije gradivo ima određenu vrijednost za državu te koji su upisani u Upisnik vlasnika i imatelja privatnoga arhivskoga gradiva u Republici Hrvatskoj.⁵⁴

Povjerenstvo za preuzimanje arhivskoga gradiva Hrvatskog državnog arhiva u srpnju 2009. godine neuspješno je pokušalo zamijeniti reaktivno preuzimanje gradiva (na poticaj predavatelja) proaktivnom akvizicijskom politikom. Prije nego što bi se donio dokument u kojem bi se definirala akvizicijska politika, predloženi su osnovni koraci: „izraditi pregled fondova, vrsta i količina gradiva na terenu“, „izraditi prijedlog prioriternih preuzimanja na razini pojedinih nadležnih odsjeka za određene fondove ili vrste gradiva“, „zauzeti stav

⁴⁹ Isto, str. 54.

⁵⁰ Isto, str. 54.

⁵¹ Isto, str. 56.

⁵² Isto, str. 57.

⁵³ Isto, str. 57.

⁵⁴ Nenad Bukvić, „Vrednovanje u hrvatskoj suvremenoj arhivskoj praksi“. *Arhivi u Hrvatskoj – (retro)perspektiva* (ur. Silvija Babić) (Zagreb: Hrvatsko arhivističko društvo, 2017), 108. Dostupno na: <https://www.had-info.hr/pub/136-5-kongres-hrvatskih-arhivista-arhivi-u-hrvatskoj-retro-perspektivaih-arhivista-arhivi-u-hrvatskoj-retro-perspektiva> (16.5.2020.)

prema istovrsnim stvarateljima koji produciraju tipski jednake serije dokumentacije“, „konzultirati podatke o korisničkim upitima“, „sve (...) podatke iskomunicirati i analizirati na upravljačkoj razini“ (kako bi se planiralo i upravljalo materijalnim, ljudskim i informacijskim resursima) te na kraju sastaviti dokument na temelju ovih koraka kao osnovu za postupanje, „s kratkoročnim i dugoročnim ciljevima“.⁵⁵

Babić smatra da je „dugoročni, potpuno zaokružen i kruti koncept politike preuzimanja gradiva možda doista suvišan, pogotovo ako ustanova nema jasan stav o profilu publike koju želi privući“.⁵⁶ Zato predlaže osmišljavanja „neke široko postavljene strategije prikupljanja zapisa nekog prostora (državnog, upravnog, teritorijalno-socijalnog ili nacionalnog), neovisno o tipovima baštinskih i drugih ustanova koje gradivo prikupljaju, pa na taj način osigurati širu primjenu, lakše prepoznavanje i osiguravanje svojevrzne bliskosti predavatelja (pravne ili fizičke, javne ili privatne osobe) i ustanove preuzimatelja, kao i lakšeg svladavanja budućih tehničko-tehnoloških zahtjeva za preuzimanje suvremenih zapisa“.⁵⁷

3.2. Praksa vrednovanja

Kolanović iznosi kriterije koji se uzimaju kao model za vrednovanje gradiva, tj. odabir i izlučivanje gradiva. Kao prvo iznosi da je vrednovanje arhivskog gradiva usko vezano s akvizicijskom politikom arhivskih ustanova te iz toga proizlazi potreba za stvaranjem prioriteta fondova prema kojima će se vidjeti koji fondovi se preuzimaju. Prioritet preuzimanja proizlazi iz kategorizacije stvaratelja te nakon toga i vrijednosti gradiva. Nadalje smatra da su za vrednovanje važni hijerarhijski ustroj stvaratelja te unaprijed provedena funkcionalna analiza tih stvaratelja. Nakon toga je potrebno odrediti informacijsku vrijednost zapisa, pod čime Kolanović podrazumijeva „unikatnost, oblik s obzirom na koncentraciju informacija i njihovu dostupnost te značenje informacija“.⁵⁸ S obzirom da je zbog ogromnih količina zapisa danas nemoguće vrednovati zapis po zapis, hrvatska arhivska služba opredijelila se za funkcionalni pristup vrednovanju, kako na makrorazini s vrednovanjem funkcija i njihovih nositelja, tako i na mikrorazini pri vrednovanju cjelina zapisa.⁵⁹ Metoda list po list, u kojoj se procjenjuje svaki zapis, primjenjuje se još samo kod starih i važnih

⁵⁵ Babić, „Akvizicijska politika,“ str. 59-60.

⁵⁶ Isto, str. 64.

⁵⁷ Isto, str. 64.

⁵⁸ Kolanović, „Vrednovanje arhivskoga gradiva u teoriji i praksi,“ str. 14-15.

⁵⁹ Bukvić, „Vrednovanje u hrvatskoj suvremenoj arhivskoj praksi,“ str. 119.

cjelina jer je „dugotrajna i zbog toga skupa“ te se koristi „samo prigodom definitivnog sređivanja u arhivu“.⁶⁰ Konačno, kao rezultat svih navedenih analiza nastaju popisi ili liste za odabiranje.⁶¹ Tako Hrvatsko arhivsko vijeće na temelju *Pravilnika o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva* donosi orijentacijske popise gradiva ograničenih rokova čuvanja i gradiva trajne vrijednosti koje služe kao podloga i osnova slaganju popisa za odabiranje.

3.2.1. Sudionici u postupku vrednovanja

Osobe i ustanove koje sudjeluju u vrednovanju imaju vrlo važnu ulogu. Cox smatra da ideja vrednovanja arhivskog gradiva može biti vrlo ograničena. Ako se smatra da svaki zapis koji nastaje ima neku vrstu kontinuirane vrijednosti za društvo, ako već ne za stvaratelja, potrebno je odrediti koje gradivo ima odgovarajuću vrijednost, ne samo za buduća istraživanja, već i za trenutne potrebe stvaratelja gradiva. Odabir gradiva trebao bi biti utemeljen na razumijevanju institucija i društva koja proizvode zapise danas. Cox u tom slučaju preporučuje blisku suradnju arhivista sa stvarateljem gradiva.⁶² Kolanović na tom tragu predlaže da se u pismohranama zaposle stručni djelatnici koji će uz nadzor arhivske službe biti zaduženi za vrednovanje i obradu zapisa koji će zatim biti predani arhivima. Na taj bi se način smanjio pritisak na arhive da cijeli posao vrednovanja i obrade obavljaju sami.⁶³

Vrednovanje registraturnog gradiva uključuje suradnju više sudionika. Prema Rastiću, „liste arhivskog gradiva određene djelatnosti donosile bi se u Povjerenstvu u kojem bi trebali biti nazočni predstavnici određenog ministarstva nadležni za određenu djelatnost, stručnjaci za sve segmente te djelatnosti i arhivski stručnjaci“. U povjerenstvima bi trebali biti znanstvenici različitih struka, kako bi se svaki dio gradiva mogao na odgovarajući način vrednovati. Posebne liste s cjelokupnim gradivom jednog stvaratelja donosi sam stvaratelj gradiva, a pretpostavlja se da će i ti popisi nastati kao suradnja različitih stručnjaka za tu vrstu poslovanja te arhivskih stručnjaka koji poznaju postupak vrednovanja.⁶⁴

⁶⁰ Davorin Eržišnik, „Vrednovanje arhivskoga gradiva. Odnos između teorije i prakse,“ *Arhivski vjesnik* 38, (1995): 59. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/65433> (12.3.2020.)

⁶¹ Kolanović, „Vrednovanje arhivskoga gradiva u teoriji i praksi,“ str. 15.

⁶² Cox, „The Documentation Strategy and Archival Appraisal Principles,“ str. 21.

⁶³ Kolanović, „Vrednovanje arhivskoga gradiva u teoriji i praksi,“ str. 1.

⁶⁴ Rastić, „Razvitak temeljnih načela izlučivanja u Hrvatskoj,“ str. 44-46.

3.2.2. Kategorizacija stvaratelja

Pravilnikom o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva kategorizacija se definira kao „postupak kojim se stvaratelji gradiva razvrstavaju u (tri) skupine ovisno o značenju cjeline gradiva nastalog njihovim djelovanjem“. Kategorizaciju stvaratelja gradiva utvrđuje Hrvatsko arhivsko vijeće, a prijedlog daju državni arhivi za područje za koje su nadležni te se popis stvaratelja prve i druge kategorije objavljuje u službenim glasilima. Kategorizacija se provodi za stvaratelje i javnog i privatnog gradiva. Njome se utvrđuje značaj cjeline gradiva nastalog obavljanjem djelatnosti pojedinog stvaratelja. U prvu kategoriju svrstani su stvaratelji s nadređenim položajem na području svoje djelatnosti. Nadležni su za „utvrđivanje politike, ciljeva i načina obavljanja pojedine djelatnosti“ te njihovo gradivo „pruža uvid u način, opseg i uvjete obavljanja pojedinih funkcija u okviru iste djelatnosti“. Drugu kategoriju čine stvaratelji s užim područjem djelatnosti od stvaratelja prve kategorije, ali čije je gradivo reprezentativno za pojedina područja ljudske djelatnosti. U ovoj kategoriji se nalaze i stvaratelji čije je gradivo reprezentativni uzorak gradiva stvaratelja jednakog djelokruga. U treću kategoriju svrstani su stvaratelji čije gradivo podupire gradivo stvaratelja prve i druge kategorije, a o kojima se informacije mogu pronaći u gradivu stvaratelja prve i druge kategorije.⁶⁵ Arhivisti su se u kategorizaciji opredijelili za funkcionalni pristup. Bukvić naglašava da, kad je u pitanju struktura popisa kategoriziranih stvaratelja, samo kategorizacija Hrvatskog državnog arhiva sadrži podjelu na javne i privatne stvaratelje, te njihovu podjelu po područjima djelatnosti ili vrstama stvaratelja u prvim dvjema kategorijama stvaratelja. Kategorizacije stvaratelja u nadležnosti ostalih državnih arhiva sadrže podjelu samo na stvaratelje prve i druge kategorije, bez obzira na područje djelatnosti stvaratelja ili njegov status privatnog ili javnog stvaratelja. Kategorizacije stvaratelja gradiva uspostavljene su i objavljene između 2007. i 2010. godine, s Hrvatskim državnim arhivom kao prvim arhivom koji ih je objavio.⁶⁶ Tada su kategorizirana ukupno 5.672 stvaratelja, 2.236 u prvu i 3.436 u drugu kategoriju. Danas ti brojevi mogu biti drugačiji, s obzirom na vrijeme koje je proteklo od kategorizacije, tijekom kojeg je moglo doći prijenosa ovlasti s jedne organizacije na drugu, ukidanja postojećih ili osnivanja novih organizacija ili njihovih spajanja.⁶⁷

⁶⁵ Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva, čl. 2, 4-6.

⁶⁶ Bukvić, „Vrednovanje u hrvatskoj suvremenoj arhivskoj praksi,“ str. 104-105.

⁶⁷ Isto, str. 106.

3.2.3. Vrednovanje zapisa

Procjenjivanje vrijednosti zapisa te utvrđivanje rokova čuvanja tih zapisa, tj. procjenjivanje je li neki zapis arhivsko gradivo osnovni su elementi vrednovanja zapisa. Zapisi su stvoreni obavljanjem neke aktivnosti kao dokaz funkcija, procesa i aktivnosti neke organizacije.⁶⁸ Vrijednost zapisa procjenjuje se prema kriterijima koji su dio *Pravilnika o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva*, a po njima se određuje korist od čuvanja gradiva do isteka određenog roka ili po njegovu isteku te obveza čuvanja.⁶⁹ Dosadašnji propisi i sama praksa zagovarali su komunikaciju stvaratelja i imatelja gradiva s državnim arhivima. To znači da javnost i korisnici nisu imali pristup samom procesu vrednovanja⁷⁰, bez obzira što je jedan od kriterija vrednovanja i „interes javnosti za uvid u činjenice sadržane u gradivu, odnosno činjenice koje gradivo dokumentira“⁷¹. Kao jedinu iznimku tome Bukvić navodi javnu raspravu o nacrtu Općeg popisa s rokovima čuvanja, provedenu prije njegovog donošenja 2012. godine od strane Hrvatskog arhivskog vijeća.

Kriteriji vrednovanja propisani *Pravilnikom* su:

- „značenje djelatnosti i funkcija nekoga stvaratelja.
- pravni propisi i standardi koji utvrđuju obveze i rokove čuvanja gradiva,
- potrebe poslovanja i nadzora nad poslovanjem stvaratelja gradiva,
- zaštita prava i interesa pojedinaca ili skupina na koje se gradivo odnosi,
- interes javnosti za uvid u činjenice sadržane u gradivu, odnosno činjenice koje gradivo dokumentira,
- evidencijska vrijednost gradiva, odnosno mogućnost pouzdanog, cjelovitog i autentičnog uvida u djelatnosti tijekom kojih je gradivo nastalo, u jasnom i preglednom obliku,
- informacijska vrijednost gradiva, odnosno postojanje viška podataka i obavijesti u jedinici ili cjelini gradiva u odnosu na druge poznate izvore informacija, zajedno s mogućnostima obradbe i korištenja informacija,
- značenje gradiva za kulturu, povijest i druge znanosti, te
- vrijednost gradiva kao kulturnoga dobra“.⁷²

⁶⁸ Isto, str. 109-110.

⁶⁹ Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva, čl. 3.

⁷⁰ Bukvić, „Vrednovanje u hrvatskoj suvremenoj arhivskoj praksi,“ str. 110.

⁷¹ Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva, čl. 3.

⁷² Isto, čl. 3.

Prije donošenja *Pravilnika* 2002. godine gradivo je vrednovano prema *Uputstvu o vrednovanju registraturne građe* čiji su kriteriji bili vrlo slični današnjima, samo s malim odmacima. Za razliku od današnjih kriterija, ondašnji kriteriji jasno naglašavaju važnost vremena u kojem je gradivo nastalo i mjesta gdje je nastalo te stupanj sačuvanosti gradiva. Kriterij unikatnosti i autentičnosti gradiva pokriven je današnjim kriterijima evidencijske i informacijske vrijednosti gradiva. Zadnji *Uputstvom* propisan kriterij je bio kriterij utvrđivanja posebnih vrijednosti gradiva koji se odnosio na potrebu trajnog čuvanja određenog gradiva.⁷³ Danas je popis gradiva za trajno čuvanje propisan *Pravilnikom* mnogo opsežniji od tadašnjeg.

Pisani kriteriji možda jesu propisani zakonom, ali praksa pokazuje da se „većina realnih kriterija izriče u praksi“ te da ti pisani kriteriji „služe samo kao oslonac za izricanje praktičnih“, jer su svi slučajevi i predmeti jedinstveni te će biti potrebno svakom slučaju pristupiti na različit način. Također se iz literature može zaključiti da se u većini slučajeva koristi kombinacija kriterija, a zbog nemogućnosti predviđanja budućih interesa za gradivom, za čuvanje se ostavlja ne samo ono što ima vrijednost, već i ono što bi možda moglo imati vrijednost.⁷⁴

Zbog masovnosti suvremene dokumentacije i starog gradiva koje zauzima ogromne prostore u današnjim arhivima, cilj više nije samo odrediti vrijednost gradivu te gradivo preuzeti u arhiv, već i izlučiti gradivo za koje stručnjaci zaduženi za vrednovanje zaključče da sada i u budućnosti neće imati vrijednost. Kako bi se smanjila odgovornost pojedinih arhivista prema gradivu koje vrednuju te olakšao postupak odabiranja i izlučivanja gradiva, *Pravilnik* predviđa izradu triju vrsta popisa s rokovima čuvanja: općeg, granskog i posebnog popisa. Opći popis odnosi se na gradivo nastalo kao rezultat obavljanja administrativnih odnosno općih poslova, a donosi ga Hrvatsko arhivsko vijeće na prijedlog Hrvatskog državnog arhiva, kao i granski popis. Granski popis odnosi se na gradivo nastalo kao rezultat obavljanja pojedine vrste djelatnosti. Na temelju ova dva popisa izrađuje se posebni popis u kojem su sadržane sve vrste gradiva nastale kao rezultat djelovanja određenog stvaratelja, tj. sve njegove upravne i poslovne funkcije te je izrada ovog popisa obveza svakog stvaratelja gradiva.⁷⁵ Opći popis s rokovima čuvanja donesen je 2012. godine te objavljen na mrežnim

⁷³ Rastić, „Razvitak temeljnih načela izlučivanja u Hrvatskoj,“ str. 46-52.

⁷⁴ Eržišnik, „Vrednovanje arhivskoga gradiva,“ str. 60-61.

⁷⁵ *Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva*, čl. 7-11.

stranicama Hrvatskog državnog arhiva. Pregledom literature Bukvić je zaključio da niti jedan granski popis s rokovima čuvanja nije izrađen.⁷⁶

Kako bi se stvaratelji i arhivi riješili gradiva za koje je procijenjeno da ne ispunjava kriterije za vrednovanje, dužni su izlučiti višak gradiva. Rastić razlikuje tri vrste izlučivanja:

1. prethodno, tj. izlučivanje nepotrebnog materijala u pismohranama, i to u tijeku redovnog poslovanja ili neposredno prije predaje gradiva arhivima
2. sistematsko, tj. nakon temeljnih istraživanja i priprema, povremeno u arhivima
3. naknadno, tj. isključivo u arhivima nakon vremenskog roka određenog prilikom sistematskog izlučivanja nekog arhivskog fonda.⁷⁷

Dva su mjesta u kojima se provode postupci odabiranja i izlučivanja: izvan arhiva i u arhivima. Kad se govori o provođenju tih postupaka izvan arhiva, prema *Pravilniku* su stvaratelji gradiva obvezni provoditi procese izlučivanja gradiva čiji je rok čuvanja istekao, i to obvezno prije predaje gradiva arhivu. Stvaratelji prve i druge kategorije prije odabiranja i izlučivanja moraju dobiti pismeno odobrenje nadležnih arhiva. Odabiranje i izlučivanje vrše se prema posebnim popisima koja izrađuju stvaratelji, te su nakon izlučivanja stvaratelji dužni dostaviti nadležnom arhivu zapisnik o provedenom izlučivanju s popisom izlučenog gradiva.⁷⁸ *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima* određuje da je rok za predaju javnog arhivskog gradiva nadležnim državnim arhivima 30 godina od njegova nastanka, a javnog arhivskog gradiva u digitalnom obliku u roku od 10 godina od njegovog nastanka.⁷⁹ S obzirom da *Zakon* predviđa mogućnost akvizicije nesređenog, nepopisanog i nevrednovanog gradiva u slučaju zaštite i spašavanja gradiva⁸⁰ od uništenja ili oštećenja, 2008. godine u Hrvatskom državnom arhivu čak 38% gradiva bilo je nesređeno, dok je 2011. godine ta količina narasla na gotovo 45%.⁸¹ Kad se govori o provođenju postupaka odabiranja i izlučivanja u arhivima, odluku o pokretanju postupka donosi ravnatelj arhiva te se imenuje povjerenstvo koje je zaduženo za izlučivanje i postupak uništavanja izlučenoga gradiva. Izvješća nastala tijekom postupka izlučivanja i uništavanja čuvaju se trajno.⁸²

⁷⁶ Bukvić, „Vrednovanje u hrvatskoj suvremenoj arhivskoj praksi,“ str. 111-112.

⁷⁷ Rastić, „Razvitak temeljnih načela izlučivanja u Hrvatskoj,“ str. 27.

⁷⁸ Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva, čl. 12-14.

⁷⁹ *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima*, čl. 14.

⁸⁰ Isto, čl. 14.

⁸¹ Bukvić, „Vrednovanje u hrvatskoj suvremenoj arhivskoj praksi,“ str. 116.

⁸² *Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva*, čl. 15, 17.

4. Elementi dokumentacijske strategije u praksi Hrvatske

Usporedbom hrvatskog modela vrednovanja gradiva s dobro osmišljenom, ali neuspjelim dokumentacijskom strategijom, uočavaju se određeni elementi koji su pojavljuju u oba modela. Prvi zajednički element je suradnja ustanova, tj. stvaratelja gradiva s nadležnom arhivskom ustanovom kojoj predaju svojoj gradivo. Iako ona u Hrvatskoj nije toliko izražena, mnogi su hrvatski arhivisti zagovarali stvaranje Povjerenstva koje bi tvorili stručnjaci za određene djelatnosti koji bi lakše odredili vrijednost gradiva nastalog kao rezultat obavljanja njihove djelatnosti te tako olakšali posao arhivskim stručnjacima. Iako dosad javnost i sami korisnici gradiva nisu imali pristup samom procesu vrednovanja arhivskog gradiva, u Pravilniku se kao jedan od kriterija nalazi i interes javnosti za dostupnost činjenica sadržanih u gradivu, tako da bi taj kriterij mogao doprinijeti budućem upošljavanju opće javnosti u proces vrednovanja arhivskoga gradiva, kao što je ti bilo učinjeno tijekom javne rasprave o nacrtu Općeg popisa s rokovima čuvanja iz 2012. godine, kad je javnost dobila pravo glasa u izradi popisa.

Drugi zajednički element je opredijeljenost za funkcionalni pristup vrednovanju, tj. analiza funkcija te prema njoj analiza dokumentacije koja nastaje obavljanjem posla pojedine funkcije, za što se opredijelila hrvatska arhivska služba, kao što predlaže i dokumentacijska strategija. Zatim, Samuels preporučuje da se zbirke određenog područja zbrinu u repozitorijima specijaliziranim za ta područja, što se u Hrvatskoj rješava tako da stvaratelji predaju gradivo državnim arhivima nadležnima za područje na kojem se nalaze. Dokumentacijska strategija zatim zagovara detaljnu analizu gradiva koje već postoji, te joj nije cilj stvaranje zbirki. Tako su u Hrvatskoj provedeni projekti koji nisu rezultirali izradom sustavne akvizicijske politike, ali su se koncentrirali na utvrđivanje podataka o promatranom gradivu ondje gdje se gradivo i nalazilo, „na terenu“.

Još jedan element bila bi strategija prikupljanja zapisa s određenog državnog, upravnog, teritorijalno-socijalnog ili nacionalnog prostora koju je predlagala Babić. Ta bi strategija osigurala svojevrsnu bliskost predavatelja i ustanove preuzimatelja i lakše svladavanje budućih tehničko-tehnoloških zahtjeva za preuzimanje digitalnih zapisa te tako stvorila osnovu za buduće akvizicije i vrednovanja. To bi potpomoglo ukloniti zapreku s kojom se susreću hrvatski arhivisti, a koju je Samuels planirala ukloniti dokumentacijskom strategijom: od arhivista se traži da predvide što će se od dokumentacije u budućnosti tražiti te hoće li neka dokumentacija dobiti vrijednost jednog dana u budućnosti ili ne.

5. Zaključak

Od samih početaka arhivske znanosti postavljaju se pitanja vrijednosti gradiva te kriterija po kojima neko gradivo biva odabrano kao dovoljno vrijedno da bi ga arhivi primili pod svoju zaštitu. Mnogi su arhivisti pokušali pronaći odgovarajuću verziju prakse akvizicije i vrednovanja gradiva, tako da je to dovelo do nekoliko različitih teorija koje imaju zajedničke karakteristike, ali je svaka posebna za sebe. Jedna od njih je i dokumentacijska strategija provedena u Sjedinjenim Američkim Državama koja je trebala biti otkriće, nova tehnika vrednovanja upotrebljiva za sve djelatnosti i funkcije jednog dana kad se u potpunosti razvije. Sudeći po rezultatima provedenih projekata dokumentacijske strategije, osim poneke pozitivne posljedice kod pojedinačnih ustanova kao što su poboljšana komunikacija između stvaratelja i arhivista te popunjavanje baza podataka zapisima koji su pronađeni, dokumentacijska strategija nije prihvaćena među pojedincima i ustanovama te nikad nije provedena do kraja kako bi pokazala „raskoš“ svojih mogućih rezultata.

Usporedivši dokumentacijsku strategiju s hrvatskom praksom vrednovanja i akvizicijske politike, uočavaju se poneki zajednički elementi, dakako nedovoljni kako bi se hrvatska praksa vrednovanja pripisala dokumentacijskoj strategiji, ali dovoljni kako bi se uvidjelo da su ti elementi rezultat „zdravog razuma“ arhivista i drugih stručnjaka koji provode proces vrednovanja. Oprediveljenost za funkcionalni pristup vrednovanju i uspješna suradnja stvaratelja s arhivskim ustanovama elementi su koji u velikoj mjeri olakšavaju rad današnjih arhivista na velikim količinama gradiva koje nastaje suvremenom administracijom. Nemoguće je predvidjeti buduće trendove vrednovanja, s obzirom da se svakim danom povećava količina budućeg gradiva. Pojavljuju se novi digitalni mediji koji postaju novi nosači digitalnog gradiva, a s njima dolaze i problemi autentičnosti i izvornosti gradiva. U vrijeme kad se konvencionalno gradivo pretvara u digitalni oblik kako bi se uštedjelo na prostoru, nitko ne može predvidjeti što donosi budućnost. Hoće li neka od starih teorija, recimo dokumentacijska strategija, dobiti na važnosti te konačno biti provedljiva ili će se pojaviti arhivisti s novom teorijom?

6. Literatura

1. Američko arhivističko društvo. „Rječnik arhivske terminologije“. Dostupno na: <https://dictionary.archivists.org/entry/documentation-strategy.html> (20.6.2020.)
2. Babić, Silvija. „Akvizicijska politika – postoji li u hrvatskoj arhivskoj službi?“. *Arhivski vjesnik* 61 (2018: 43-68. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/216935> (15.3.2020.)
3. Bukvić, Nenad. „Vrednovanje u hrvatskoj suvremenoj arhivskoj praksi“. u *Arhivi u Hrvatskoj-(retro)perspektiva* (ur. Silvija Babić): 106-126. Zagreb: Hrvatsko arhivističko društvo, 2017. Dostupno na: <https://www.had-info.hr/pub/136-5-kongres-hrvatskih-arhivista-arhivi-u-hrvatskoj-retro-perspektivaih-arhivista-arhivi-u-hrvatskoj-retro-perspektiva> (16.5.2020.)
4. Cox, Richard J. „The Documentation Strategy and Archival Appraisal Principles: A Different Perspective“. *Archivaria* 38 (1994): 11-36. Dostupno na: <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/12021> (5.2.2020.)
5. Eržišnik, Davorin. „Vrednovanje arhivskoga gradiva. Odnos između teorije i prakse“. *Arhivski vjesnik* 38 (1995): 57-62. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/65433> (12.3.2020.)
6. Hackman, Larry. „The Origins of Documentation Strategies in Context: Recollections and Reflections“. *The American Archivist* 72, No. 2 (2009): 436-459. Dostupno na: <https://doi.org/10.17723/aarc.72.2.g401052h82h12pm3> (5.2.2020.)
7. Hrvatski sabor. „Zakon o arhivskom gradivu i arhivima“. *Narodne novine* 61/2018 (2018). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_07_61_1265.html (15.4.2020.)
8. Kolanović, Josip. „Vrednovanje arhivskoga gradiva u teoriji i praksi“. *Arhivski vjesnik* 38 (1995): 7-22. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/65432> (12.3.2020.)
9. Malkmus, Doris J. „Documentation Strategy: Mastodon or Retro-Success?“. *The American Archivist* 71, No. 2 (2008): 384-409. Dostupno na: <https://doi.org/10.17723/aarc.71.2.v63t471576057107> (20.6.2020.)
10. Ministarstvo kulture. „Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva“. *Narodne novine* 90/2002 (2002). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_07_90_1476.html (3.2.2020.)

11. Rastić, Marijan. „Razvitak temeljnih načela izlučivanja u Hrvatskoj“. *Arhivski vjesnik* 38 (1995): 23-55. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/65433> (12.3.2020.)
12. Samuels, Helen W., „Who Controls the Past“. *The American Archivist* 49, No. 2 (1986): 125-140. Dostupno na: <https://doi.org/10.17723/aarc.49.2.t76m2130txw40746> (18.6.2020.)

Elementi dokumentacijske strategije u vrednovanju i akvizicijskoj politici arhiva u Republici Hrvatskoj

Sažetak

Pitanja vrednovanja i preuzimanja gradiva u arhive već dugo vremena muče arhiviste. Treba li preuzeti sve, ima li u arhivima mjesta za sveukupno gradivo, koji dio gradiva će biti potreban i tražen u budućnosti, mogu li arhivisti predvidjeti buduće trendove? Sve su to pitanja kojima se bave današnji arhivisti. Kao odgovor na ta pitanja nastale su brojne teorije vrednovanja gradiva, a jedna od njih je i dokumentacijska strategija. Proces koji je Helen Samuels smislila, iako je pronašao odgovore na većinu ovih pitanja, nije proveden u opsegu koji je planiran, te su rezultati pokazali da tadašnji arhivi nisu bili spremni prilagoditi svoje akvizicijske politike kako bi se stvorila jedna unificirana politika za sve arhive koji surađuju.

Promatrajući hrvatsku akvizicijsku politiku i politiku vrednovanja, moguće je pronaći zajedničke elemente koje dijeli s dokumentacijskom strategijom. Također je vidljivo kako je hrvatska praksa zapravo kombinacija nekoliko različitih teorija, te se, iako propisana zakonima i pravilnicima, kriteriji pri vrednovanju kombiniraju kako bi se odredila stvarna vrijednost gradiva.

Ključne riječi: dokumentacijska strategija, vrednovanje arhivskoga gradiva, akvizicija, odabiranje, izlučivanje

Elements of Documentation Strategy in Appraisal and Acquisition Policy of Archives in the Republic of Croatia

Summary

The issues of archival appraisal and acquisition have been bothering archivists for a long time. Should everything be acquired, is there enough space in the archives for the overall material, what part of the material will be needed and sought in the future, can archivists predict future trends? These are all issues that today's archivists deal with. In response to these questions, numerous theories of archival appraisal have emerged, and one of them is the documentation strategy. The process devised by Helen Samuels, although it found answers to most of these questions, was not carried out to the planned extent, and the results showed that the archives then were not ready to adjust their acquisition policies to create a unified policy for all cooperating archives.

Observing the Croatian acquisition and appraisal policy, it is possible to find common elements that it shares with the documentation strategy. It is also evident that Croatian practise is a combination of several different theories, and, although prescribed by laws and regulations, appraisal criteria are often combined to determine the actual value of the material.

Key words: documentation strategy, archival appraisal, acquisition, selection, disposition